

Jukka Ahonen &
Jarkko Vesikansa

PAKKO USKALTA

Sirkka Hämäläisen
ura ja elämä

Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Otava

© Jukka Ahonen, Jarkko Vesikansa ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2023

Kuvaliitteen valokuvat ovat Sirkka Hämmäläisen kotialbumista sekä työtehtävissä Suomen Pankissa, EKP:ssä ja hallitusammattilaisena saamia valokuvia, ellei toisin mainita.

ISBN 978-951-1-45496-0

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2023

SISÄLLYS

ESIPUHE 7

PROLOGI: LAMAN KÄÄNNEKOHDASSA 13

1. Maalaistyttö Taka-Hikiältä 19
2. Vaikeuksia ammatinvalinnassa 30
3. Suomen Pankin palvelukseen 43
4. Uusi aika Koiviston keskuspankissa 59
5. Vaatekapinaa, mullistuksia, ylikuumenemistä 71
6. Ennusteet uusiksi yllätysten 1970-luvulla 84
7. Loikka valtiovarainministeriöön 106
8. Paluu pankkiin ja kultainen 1980-luku 124
9. Kulutusjuhlat yltyvät, riskit kasvavat 140
10. Syöksy kuilun reunalle 163
11. Suomen Pankin pääjohtajaksi keskellä kaaosta 188
12. Kelluva markka saa uuden ankkurin 220
13. Perhe jää työn jalkoihin 239
14. Kohti yhteistä rahaa 247
15. Yhteistoimintaa tasavallan huipulla 267
16. Uusi työtehtävä euron ytimessä 283
17. Euroopan keskuspankin synty 292
18. Yhteisen rahapolitiikan alku 311
19. Euroseteleitä ja eurokamppailuja 331
20. Vuodet Frankfurtissa 345
21. Aktiivisena eläkeläisenä 354
22. Tilinpäätöstä 383

LÄHTEET 391 KIRJALLISUUS 393

HENKILÖHAKEMISTO 395

ESIPUHE

TÄMÄN KIRJAN EI PITÄNYT koskaan ilmestyä.

Jäädessään eläkkeelle Euroopan keskuspankista kesäkuussa 2003 Sirkka Hämäläinen arveli, että hän kirjoittaisi jotakin muistiin elämästään ja urastaan, mutta vain itseään, läheisiään ja lapsenlapsiaan varten. Näin hän lausui *Suomen Kuvalehden* haastattelussa, jonka teki Jarkko Vesikansa, toinen tämän kirjan kirjoittajista. Frankfurtissa Eurotowerin 34. kerroksessa sijainneessa Hämäläisen työhuoneessa oli paikalla tuolloin myös Jukka Ahonen, toinen kirjoittajista, joka työskenteli tiedottajana Euroopan keskuspankissa.

Oltuaan jonkin aikaa eläkkeellä Sirkka Hämäläinen kertoi Yleisradion dokumentaarisessa tv-sarjassa *Maan mainiot*, että häntä kiehtoisi muistella vaihteita mahdollisimman rehellisesti, mutta tekstiä saattaisi olla mahdoton julkaista.

Kysymys muistelemisesta palasi vakavammin keskustelun aiheeksi vasta vuosikymmenen päästä. Jukka Ahonen jututti Hämäläistä hänen uransa käännekohdista osana johtamiskoulutustaan Pohjoismaiden Investointipankissa. tarinat tekivät vaikutuksen, ja Ahonen kehotti Hämäläistä harkitsemaan vakavasti muistelmien kirjoittamista. Hämäläisen erityisavustajana Suomen Pankissa toiminut Ahonen tiesi hyvin, kuinka arvokasta ja kiinnostavaa kokemushistoriallista materiaalia Hämäläinen voisi tarjota. Reilu kymmenen vuoden aika Suomen Pankin pääjohtajana ja Euroopan keskuspankin johtokunnassa oli täysin poikkeuksellinen Suomen taloushistoriassa.

Ahonen ja häntäkin pidemmän uran Suomen Pankissa tehnyt Pentti Forsman muodostivat joksikin aikaa tiimin Hämäläisen muistelemisen tueksi. Projektiin tuli kuitenkin pitkiä taukoja Hämäläisen työkiireiden takia, ja sitten Forsman menehtyi syyskuussa 2019.

Pitkän tauon jälkeen Hämäläinen otti yhteyttä Ahoseen. Hän kertoi päässeensä alkuun muistojensa ja kokemustensa kirjoittamisessa. Kotonaan Kruununhaassa hän nosti pöydälle paperipinoja, jotka käsittelivät hänen lapsuuttaan, nuoruuttaan, opiskeluaikaansa ja uransa alkuvuosikymmeniä Suomen Pankissa. Samalla Hämäläinen ja Ahonen sopivat, että muistelmateksteihin voisi tutustua myös Jarkko Vesikansa, joka toimi Otavan tietokirjojen kustannuspäällikkönä.

Vähitellen muotoutui suunnitelma elämäkerrasta, jonka pohjamateriaalina Ahonen ja Vesikansa käyttäisivät Hämäläisen itseään ja läheisiään varten kirjoittamaa tekstiä. Vuosina 2019–2022 Hämäläinen kirjoitti monta sataa sivua muistelmatekstiä, joka eteni systemaattisesti vuosikymmen kerrallaan talouden suuresta kuvasta keskuspankkipolitiikan haasteisiin, omiin työtehtäviin ja yksityiselämän tapahtumiin. Materiaali osoittautui ainutlaatuiseksi, myös avoimuudeltaan ja rehellisyydeltään. Nämä laajat muistelukset Sirkka Hämäläinen tulee aikanaan tallentamaan kokonaisuudessaan Suomen Pankin arkistoon.

Tähän kirjaan Ahonen ja Vesikansa ovat valikoineet olennaisia osia Hämäläisen muistelmateksteistä ja täydentäneet kuvausta muiden lähteiden ja kirjojen tiedoilla. Näin kirjan kerroksissa vaihtelevat minä- ja hän-muoto. Tavoitteena on kuvata Sirkka Hämäläisen elämän ja uran keskeisiä vaiheita ja sijoittaa ne laajempiin ajallisiin yhteyksiin, osaksi Suomen ja Euroopan taloudellis-poliittista kehitystä. Samalla piiryy kuva vuosikymmenistä, joiden kuluessa sodan runtelema Suomi muuttui maatalousvaltaisesta ja säännelystä taloudesta eurooppalaiseksi markkinatalousmaaksi. Näinä vuosina Sirkka Hämäläinen kasvoi arasta maalaistytöstä keskeiseksi talousvaikuttajaksi, joka oli mukana ohjaamassa Suomen syvästä lamasta 1990-luvulla ensimmäisten maiden joukossa yhteisvaluutta euroon.

Kirjan pitkän tekovaiheen aikana Sirkka osoittautui hyväksi ja tavoitteelliseksi yhteistyökumppaniksi. Vaativakin hän osaa

olla ja tarkka yksityiskohdista, mutta hänellä on myös kyky jous-
taa ja hakea ratkaisuja. Ja ennen kaikkea hän jaksaa yhä ponnis-
tella yhteisesti määritellyn tavoitteen eteen – kuten teki läpi hui-
kean työuransa. Sirkkan perusteellisuudessa heijastui tinkimätön
velvollisuudentunto. Hän myös uskalsi tuoda esiin omia heik-
kouksiaan, eikä hän mielestämme syyllistynyt muistelemisen pe-
russyntiin, jossa sankarin viittaa helposti asetellaan päähenki-
lön harteille.

Kaikesta tästä kokemastamme lausumme suuret ja lämpimät
kiitokset Sirkalle. Tämän kirjan teko säilyy ikuisesti muistona
mielessä. Kiitokset ansaitsevat myös käsikirjoitusta ansiokkaas-
ti ja rakentavasti kommentoineet Kustaa Hulkko, Johnny Åker-
holm ja Mika Pösö, Suomen Pankin arkistossa uutterasti avusta-
nut Vappu Ikonen sekä kirjaa tarkasti kustannustoimittanut Eila
Rikkinen. Kiitos myös kirjahankkeen taloudellisesta tuesta Suo-
men tietokirjailijat ry:lle ja Otavan Kirjasäätiölle. Vastuu kirjan
sisältämästä kertomuksesta ja yksityiskohdista on luonnollisesti
vain kirjoittajilla. Toivomme antoisia lukuhetkiä Sirkkan elämä-
kerran parissa.

Elokuussa 2023

Jukka Ahonen ja Jarkko Vesikansa

AKTIIVIAIKANANI EN KOSKAAN pitänyt päiväkirjaa, enhän koskaan kuvitellut työni ja elämäni kiinnostavan juuri ketään. Vuonna 2003 jäädessäni eläkkeelle Euroopan keskuspankista ajatus vain lasteni ja lastenlasteni käyttöön kirjattavista muisteluksista alkoi kuitenkin muhia mielessä kahdesta syystä. Ensinnäkin tyttäreni Salla alkoi osoittaa kiinnostusta sekä omiin juuriinsa että siihen, mitä oikein olin tehnyt, kun en ollut koskaan kotona. Toisen virikkeen antoivat suuret määrät arkistomateriaalia, jotka sihteeriini Suomen Pankista ja EKP:stä pakkasivat minulle mukaan lähtiessäni pois. Aineistojen selvittäminen ja tallettaminen asianmukaisesti Suomen Pankin arkistoon edellyttivät työaikaisen historiani läpikäyntiä. Arkistot sisälsivät muun muassa kalenterit, esitelmät, lehtileikkeet, tiedot matkoista ja osallistumisista erilaisiin seminaareihin ja kokouksiin, suuren määrän sisäisiä muistioita ja valmisteluaineistoa sekä kirjeenvaihtoa ja päätöksentekoeilinten pöytäkirjoja.

Aloin järjestellä asteittain arkistojani ja kirjoitella muisteluksiani eläkeaikaisen aktiviteettien hiljentyessä vuodesta 2016 eteenpäin. Jukka Ahonen ja Jarkko Vesikansa ovat edellä kertonut siitä, miten lasteni käyttöön ja Suomen Pankin arkistoni jatkoksi ajattelimistani 700–800 sivun muisteluksista on syntynyt tämä kirja. Jukka ja Jarkko ovat käyneet läpi kiitettävän karsivallisesti näitä aineistoja, esittäneet teräviä kysymyksiä, kuunnelleet kommenttejani sekä tuoneet tapahtumien tarkasteluun uusia näkökulmia.

Tyttäreni Salla hätisteli minua jatkuvasti kysymyksellään, milloin hän saa lukea kirjoittamani. En halunnut antaa hänelle

osia, vaan lupasin koko jutun sitten, kun se olisi kokonaan koossa. Tätä olen joutunut katumaan ja suremaan. Tyttäreni kuoli aivan yllättäen joulukuun alkupuolella 2022, ehtimättä koskaan lukea riviäkään kirjoittamastani.

Omistan omalta osaltani tämän kirjan Sallalle, rakkaalle tyttölle ja parhaalle ystävälleni ja hänen muistolleen.

Elokuussa 2023
Sirkka Hämäläinen

PROLOGI: LAMAN KÄÄNNEKOHDASSA

MAALISKUUN 3. PÄIVÄNÄ 1993 pääministerin virka-asunnolla Kesärannassa kokoontui huolestunut joukko Suomen korkeimpia taluspäätäjiä. Erityistä huolta herätti tieto luottoluokittaja Standard & Poor'sin uhkauksesta: Suomen luottokelpoisuutta laskettaisiin yksi tai jopa kaksi pykälää.

Suomen Pankin pääjohtajasta Sirkka Hämäläisestä tuntui yhä vahvemmin, että keväällä 1991 alkanut lama ja talouskriisi vain jatkuivat, eikä tunnelin päässä näkynyt valoa. Hän oli tuskastunut siitä taloudellisesta ymmärtämättömyydestä, joka Suomessa vallitsi, vaikka markka oli devalvoitunut reilusti, valtio oli ottanut kaksi vuotta rajusti velkaa selvittääkseen velvoitteistaan, bruttokansantuotteen supistuminen jatkui eikä merkittävää korjausliikettä ollut toteutettu. Kansainvälisillä pääomamarkkinoilla Suomi oli alkuvuoden 1993 kolmanneksi suurin lainanottaja, Maailmanpankin ja Euroopan investointipankin jälkeen.

Pääministeri Esko Aho, valtiovarainministeri Iiro Viinanen ja hänen kansliapäällikkönsä Eino Keinänen saivat jälleen kuulla Hämäläisen puheenvuoron siitä, kuinka riippuvainen Suomi oli kansainvälisten luottottajien luottamuksesta ja mitä tämä tarkoitti. Tällä kertaa yleensä viileästi esiintyneen Hämäläisen äänessä oli selvästi tavallista enemmän tunnetta. Tilanne uhkaa kriisiytyä parissa viikossa, pääjohtaja ennusti. Esko Ahon muistikuvan mukaan hän vaikutti jopa hätäntyneeltä – ensimmäistä kertaa pitkään jatkuneen kriisinhoidon aikana. Ahon tuskaa lisäsi se,

että hänellä oli kuumetta ja hän oli juuri palannut Oslossa pidetystä Pohjoismaiden neuvoston istunnosta.

Markkinoiden epäluottamus Suomea kohtaan oli kasvanut vuoden 1993 alussa, mikä tuntui keskuspankin pääjohtajasta silttä kuin edellisvuoden painajainen uusiutuisi. Edes eduskunnan kahta viikkoa aiemmin pakon edessä hyväksymä päätös, jonka mukaan valtio takaisi pankkien sitoumukset kaikissa oloissa, ei ollut palauttanut markkinoiden luottamusta.

Hämäläinen kertoi johtaville ministereille faktat: Suomen valuuttaa virtasi nettomääräisesti ulos huolimatta valtion huikeasta pääoman tuonnista, mikä johtui pitkälti velanotosta. Tämän takia keskuspankin valuuttavaranto uhkasi jälleen kuivua.

Markan arvo oli heikentynyt selvästi tammi–maaliskuussa suhteessa Saksan markkaan. Suomen markka noteerattiin jo 40 prosenttia halvemmaksi kuin sen arvo oli ollut keväällä 1991, jolloin Esko Ahon hallitus oli aloittanut. Syyskuussa 1992 markka oli päästetty pakon edessä kellumaan, ja tämän jälkeen sen arvosta oli sulanut lähes neljännes.

Oli kulunut vuosi siitä, kun Sirkka Hämäläinen oli monien yllätykseksi noussut Suomen Pankin pääjohtajaksi. Hän oli kokenut tehtävään ryhtymisen velvollisuutena, josta ei voinut kieltäytyä. Oli ollut vain pakko uskaltaa, kun muitakaan sopivia kandidaatteja ei ollut käytettävissä. Niin hänelle oli sanottu.

Hämäläinen oli tiennyt, että pääjohtajuus keskellä lamaa merkitsisi kaiken muun siirtämistä sivuun. Elämä olisi yhtä talouskriisin hoitoa. Kulunut vuosi olikin ollut syöksymistä kriisistä toiseen. Ja talouslama oli jatkuvasti vain pahentunut: työttömyys, yritysten konkurssit ja valtion velanoton tarve olivat kaikki vain kasvaneet.

Ei sujunut myöskään keskuspankin päätehtävän hoito eli valtaan ja arvonsa säilyttävän valuutan puolustaminen. Valuutan puolustamiseksi kerrytetyt rahavarat olivat jälleen loppumassa.

Suomen taloudella ei ollut edelleenkaan pitävää pohjaa, vaikka paljon oli tehty ja yritetty. Valtion menoja oli leikattu, investointiympäristöä oli parannettu ja markkaa oli tuettu. Mutta ratkaisut olivat syntyneet yleensä vasta pakon edessä, kuten poliitikoilla oli tapana asiat hoitaa.

Olisiko edessä – kaikesta työstä huolimatta – käsien pystyyn nostaminen sekä turvautuminen Kansainvälisen valuuttarahaston IMF:n apuun ja muihin poikkeustoimiin? Tätä Sirkka Hämäläinen kyseli, ja suuntasi sanansa muille paikalla olleille. Hän pohti erilaisia vaihtoehtoja, joista oli laadittu salaisia suunnitelmia kesästä 1992 lähtien.

Nämä punaleimaiset, Suomen Pankissa ja valtiovarainministeriössä laaditut salaiset paperit olivat tuttuja niin pääministerille kuin valtiovarainministerille. Niissä käsiteltiin ulkomaisen rahoituksen loppumisen uhkaa ja hahmoteltiin toimenpiteitä tällaisessa kriisitilanteessa. Pääviesti oli selkeä, kuten Suomen Pankissa 22.9.1992 päivätyssä muistiossa kerrottiin: ”Jos velkaantumiskehitystä ei katkaista riittävän ripeästi, rahoittajien usko suomalaisten kykyyn suoriutua veloistaan katoaa jossain vaiheessa ehkä hyvinkin nopeasti ja yllätyksellisesti. Tästä voi olla erittäin vakavat seuraukset Suomen kansantaloudelle ja sen kansainväliselle maineelle.”

Tuoreissa salaisiksi leimatuissa muistioissa sävy oli yhtä synkkä kuin syksyllä ja jopa vielä hätääntyneempi. Standard & Poor'sin luottoluokituksen lasku ”voi aiheuttaa tuntuva levottomuutta”, varoitti Suomen Pankissa työskennellyt Vesa Vihriälä vain harvoille päättäjille jaetussa salaisessa raportissaan. Markkan jatkuvaan heikkenemiseen sisältyi Vihriälän mukaan uhka, että se tulkittaisiin tilanteen karkaamiseksi ”pois hallinnasta, jolloin luottamus Suomen kykyyn selviytyä sitoumuksistaan yleisemminkin rajusti heikkenee”. Lisäksi ”mikä tahansa epäselvyys hallituksen kyvystä toteuttaa budjettivajeen leikkaussuunnitelmia voi laukaista kriisin”, Vihriälä painotti.

Jos IMF:n rahoitusapuun päädyttäisiin, Suomen pitäisi sitoutua entistä tiukempaan talouspolitiikkaan ja kaikenlaisesta markkinoiden säännöstelystä luopumiseen, Sirkka muistutti. Miten näin kovia päätöksiä pystyttäisiin tekemään, kun jo tehdytkin ratkaisut tuntuivat olevan liikaa poliittiselle järjestelmälle? Kenelläkään ei ollut tarjota varmoja vastauksia.

Vielä oli toivoa kriisijän poikkeustoimien tai IMF-avun välttämisestä ja omin avuin pärjäämisestä. Oli vain pakko jatkaa valitulla tiellä, vaikka synkältä näytti: lisälainanoton tarve oli ennusteiden mukaan yhä kasvamassa. Kuluvana vuonna 1993 valtion lainanoton tarve uhkasi ylittää sadan miljardin markan haamurajan ja Suomen koko ulkomaisen luotonoton määrä oli kipumassa lähes 150 miljardiin markkaan. Tämä kertoi siitä, kuinka pahasti miinukselle Suomen talous oli ajautunut lyhyessä ajassa ja kuinka vaikeaa korjausliikettä oli tehdä.

Näissä synkkäsävyisissä tunnelmissa osallistujat lähtivät Kesärannasta. He sopivat jatkavansa keskusteluja seuraavina päivinä. Tilannetta seurattaisiin herkeämättä, ja jokainen tiesi valmistautua yllättäviin tiedotustilaisuuksiin tai televisioesiintymisiin. Niitä silmällä pitäen Sirkka Hämäläinen varautui aina iltaisin siihen, että hänen seuraavan päivän pukeutumisensa oli riittävän asiallinen.

Yön tai kahden yli nukkuminen ei poistanut synkkyyttä osallistujien mielistä. ”Romahdus lähestyy. Valuuttavaranto hupeenee, rating laskee. Argentiinan tiekö – ilmeisesti”, kirjoitti valtiovarainministeri Iiro Viinanen päiväkirjaansa 5.3.1993.

Nämä alkuvuonna koetut huolen täyttämät ajat alkoivat väistyä yllättäen jo touko- ja kesäkuussa 1993. Standard & Poor's laski maaliskuussa Suomen valtion luottokelpoisuutta AA+sta luokkaan AA-, mutta silti kevään edetessä Suomen taloudessa koettiin käänne: kilpailukyvyyn parantuminen alkoi vaikuttaa ja vienti vetää.

Huhtikuussa Masa Yards solmi valtavan, neljä LNG-kaasulaivaa käsittävän tilauksen Arabiemiirikuntien liittoon. Kauppa oli arvoltaan peräti 5,5 miljardia markkaa, mikä teki siitä kaikkien aikojen suurimman yksittäisen vientikaupan. Nokia sai samassa kuussa 600 miljoonan markan verkkoasematilauksen Saksasta. Merkit olivat lupaavia ja valuuttavirrat kääntyivät takaisin kohti Suomea.

Vientiyriytykset lakkasivat spekuloinnasta markan arvon laskulla. Niiden talousjohtajat ja muut päättäjät arvioivat, että valuutan arvo oli jo käynyt pohjalukemissa ja oli aika toimia sen vahvistamiseksi. Muutos näkyi heti termiinimarkkinoilla, joilla ennakoitiin valuuttojen liikkeitä; suomalaisten pelureiden kaupat markan vahvistumisen puolesta kasvoivat vauhdilla.

Synkkien kuukausien jälkeen tunnelin päässä näkyi valoa. Sitä kohti Sirkka Hämäläinen oli päättänyt suunnistaa, vaikka usko Suomen selviämistä kohtaan oli välillä koetuksella.

Ulkomaisten sijoittajien luottamuksen palauttaminen vaati kuitenkin vielä paljon työtä. Uskottavuutensa menettänyt markka oli pienenä valuuttana valtaviin pääomavirtojen armoilla ja kellutuksesta huolimatta Suomen rahapolitiikan itsenäisyys oli illuusiota. Olin entistä vakuuttuneempi, että Suomen oli syytä tähdätä Euroopan rahaliittoon.

1.

Maalaistyttö Taka-Hikiältä

SIRKKA HÄMÄLÄISEN TIE Suomen ja Euroopan talouselämän huippupäättäjäksi alkoi pienestä etelähämäläisestä kylästä. Hän syntyi 8. toukokuuta vuonna 1939 Hausjärvellä Karhin kylän Hinkkalan taloon puoli vuotta ennen talvisodan syttymistä. Jostain syystä kylä on kansan suussa saanut syrjäseutua kuvaavan lempinimen Taka-Hikiä, vaikka se sijaitsee Etelä-Suomessa vanhan historiallisen Hämeentien varrella.

Sirkan syntymäkoti oli keskikokoinen maalaistalo, Mäki-Hinkkala. Tilaan kuului kolmisenkymmentä hehtaaria viljeltyä maata, satakunta hehtaaria metsää, toistakymmentä lehmää, kolme hevosta, vasikoita, sikoja ja irrallaan juoksevia kanoja. Kotitalossa oli puulämmitys, kylmät kuistit ja eteinen, vesi kannettiin ämpäreissä kaivolta ja puucee oli pihan suojassa.

Sirkan vanhemmat olivat maanviljelijä Martti Hinkkala ja talousopettaja Aune Nikander. Perheeseen kuuluivat myös isosisko Kaija ja pikkuveli Eero. Kaikki lapset syntyivät nopeassa tahdissa, noin kolmen vuoden sisällä, kuten monissa muissakin perheissä tuohon aikaan.

Sota varjosti Sirkan ensimmäisiä elinvuosia. Isä oli pitkiä aikoja kaukana rintamalla ja äiti kiersi kouluttamassa muonituslottia eri puolilla Suomea. Pimennetyt asuinalueet, pommitukset, pakolaiset, säännöstely, suru, viha ja pelko leimasivat elämää

talvi- ja jatkosodan aikana. Kaatuneet, vammautuneet, pommituksia paenneet ja menetyksiä kärsineet olivat arkea, kaiken aikaa nähtävissä ja koettavissa.

Sota oli aistittavissa muutamien kymmenien kilometrien päässä. Riihimäen risteysaseman ja Hyvinkään pommitukset kuuluivat ja näkyivät varsinkin iltaisin tulenlieskoina taivaanrannalla. Päivisin kenelläkään ei saanut olla värillisiä vaatteita, lentokoneiden äänten kuuluessa lasten piti heittäytyä maahan tai puiden suojaan ja pysyä liikkumatta, iltaisin kaikki ikkunat pimennettiin. Pimeään aikaan ulkokuusiin tai navettaan meno oli rankkaa, kun minkäänlaista valoa ei saanut käyttää.

Ensimmäisiä lapsuuden muistikuviani on se, että istun syöttötuolissa Hinkkalan keittiön pöydän päässä ja äiti tulee lottapuvussa kotiin. Toisessa vähän myöhäisemmässä mielikuvassa olemme kaikki kolme lasta ja äiti nurkkakamarissa, lapset sängyissään nukkumassa, minä pinnasängyssä. Äiti istuu seuraamme itkien pimeässä, kunnes ovi avautuu valaistuun eteiseen ja isä astuu sisään huoneeseen: sota on loppunut ja isä palannut rintamalta syksyllä 1944.

Sodasta huolimatta lapsuus Hinkkalassa oli suhteellisen turvallinen. Vaikka niukasti elettiin, ruoasta ei ollut pulaa. Ympärillä oli turvallisia aikuisia. Isän kaksi sisarta ja pommituksia paossa olevat sukulaiset hoitivat yhdessä tilapäisapujen kanssa talon ja karjan. Taloon majoitettiin myös sotapakolaisia Karjalasta. Sirkka muistaa, kuinka vanha inkeriläismummo nyyhkytti öisin sydäntä särkevästi vinttikamarin seinän takana ikävöidesään kotiseutuaan ja sukulaisiaan. Sekin auttoi lapsia ymmärtämään sodan uhrien kohtaloa.

Ilman sotaakin maatilana arki oli koruton ja työntäyteistä. Peltotyöt tehtiin pääosin ihmis- ja hevosvoimin. Kyntämisessä olivat kovilla sekä hevonen että kyntäjä. Viljat niitettiin

käsin, heinät yksinkertaisella niittokoneella, ja ne haravoitiin koon. Rukiit solmittiin lyhteiksi, jotka pinottiin kuhilaiksi. Heinä ja kaura nostettiin hangoilla seipäille kuivumaan, josta ne kuljetettiin latoihin.

Lapset osallistuivat maatilan töihin pienestä asti. Yksi keskeinen maalaiskodin perintö Sirkalle olikin korostunut velvollisuudentunto, joka näkyi kovana työntekona pienestä pitäen.

Autoimme aluksi pikkuuskareissa, panimme tapit heinäseipäisiin, tarjoilimme eväskahveja, kannoimme polttopuita, keräsimme perunoita, poimimme marjoja ja sieniä, harjasimme eläimiä, siivosimme navettaa tai pyöritimme tahkoa. Kun ikää karttui, osallistuimme lypsämiseen ja lehmien hoitamiseen, heinätoihin, ruislyhtheiden ja kuhilaiden rakentamiseen, lannan levittämiseen pellolle, hiekan kускаamiseen salaojiin ja kaadettujen puiden kuorintaan. Työt olivat raskaita, eikä vammoilta säästyty. Monet arvet muistuttavat lapsuuden töistä vieläkin. Meidän kokemamme ja silloin yleisesti hyväksytyt lasten työvelvollisuus olisi nykykäsityksen mukaan kyllä lainvastaista lapsityövoiman käyttöä.

Tuohon aikaan lehmät lypsettiin käsin, ja auto haki päivittäin maitotonkat muutaman kilometrin päässä olevaan Hikiän meijeriin. Kerran Sirkka ja hänen sisarensa Kaija lähtivät seikkailulle maitoauton kyytiin.

Piilouduimme alle kouluikäisinä sisareni kanssa maitoauton lavalle ja matkustimme sen mukana salaa meijerille. Kun auto palautti tyhjät maitotonkat taloihin, pääsimme takaisin kotiin. Siellä kaikki olivat tietysti ehtineet pelästyä pahasti, olimmehan olleet monta tuntia kateissa. Seikkailun jälkeen saimme äidiltä ensimmäisen ja ainoan kerran ruumiillista kuritusta, piiskaa paljaalle takapuolelle. Kuritus näytti kuitenkin satuttavan häntä vähintään yhtä paljon kuin meitä lapsia.

Lapset löysivät virikkeensä maalaisympäristöstä. Elinpiiri oli täynnä jännittäviä ja ystävällisiä eläimiä, pihoja, rakennuksia, peltoja ja metsiä, jotka ruokkivat mielikuvitusta. Leikkikavereina olivat sisarukset ja naapuritalojen lapset. Kun kevät sulatti lumet, rakennettiin puroja ja laskettiin niiden laineille kaarnaveneitä. Kesällä tehtiin kävyistä ja kasveista porsaita ja lampaita. Talvela hiihrettiin Salpausselän harjualueita ja laskettiin itse tampattuja mäkiä.

Kotieläimet olivat kaikille perheemme lapsille tärkeitä, mutta viisaimpia ja vaikuttavimpia olivat hevoset, erityisesti eläkepäiviään viettävä rauhallinen hevosvanhus Reija. Jo aivan pieninä saimme lähteä sillä ajelulle mihin vain, sillä kylätiellä ei silloin juuri kulkenut autoja. Reija totteli ohjeistustamme aikansa, kunnes se päätti, että on aika kääntyä takaisin kotiin. Vastalauseillamme ei ollut mitään vaikutusta. Reija tunsu tien, koska se oli kuskannut isää Hikiään säästöpankin hallituksen kokouksiin. Isällä oli tapana lähettää hevonen isolle maantielle päästyään yksin takaisin Hinkkalaan. Ei tuota 3–4 kilometrin mittaista tietä yksin kulkeva hevesta kukaan sen kummemmin ihmetellyt.

Eläimiin liittyi myös traumaattisia kokemuksia. Lapset kiintyivät kotitilan sikoihin, lampaisiin ja vasikoihin, sillä ne olivat heille läheisiä leikkitovereita. Siksi oli kamalaa, kun isä teurasti eläimet ja pakotti lapset mukaan sekoittamaan valutettavaa verta. Tai kun isä kiskoi lasten kiljuessa rakasta Turre-koiraa pyssyn kanssa puuceen taakse lopetettavaksi tämän raadeltua kuoliaaksi lähinaapurin lampaita. Sirkka muistaa myös, kuinka hän joutui anemiaan taipuvaisena syömään raakaa jauhettua maksaa. Lapsuuden kokemukset varmasti lisäsivät aikuisiällä Sirkan kiinnostusta kasvisruokaan.

Sirkan vuonna 1906 syntynyt isä Martti Hinkkala oli sodan vakavoittama, tiukka mies, jota lapset tottelivat. Hän ei puhu-

nut koskaan lapsilleen sotakokemuksistaan. Äidin mukaan hän oli osallistunut moniin rankkoihin taisteluihin ja kokenut myös Kannaksen puolustuksen sortumisen kesällä 1944. Isä oli menettänyt sodassa suuren määrän läheisiä hausjärveläisiä ja muita sotatovereitaan. Sodan julmat muistot toistuivat painajaisunissa. Nuorena isä oli ollut komea hulivili. Sotakokemukset ja avioliitto tekivät Martti Hinkkalasta kuitenkin vakavan, vastuuntuntoisen ja vahvasti yhteiskunnalliseen toimintaan osallistuvan isännän.

Tulevan vaimonsa, Lopen Pilpalasta kotoisin olevan Aune Nikanderin, Sirkan isä tapasi Järvenpäässä käydessään maamieskoulua. Aune opiskeli siellä talousopettajaksi. Tutkintoon kuuluneen harjoittelujakson hän suoritti Jaakkolan talossa, joka oli näköyhteyden päässä Martin kotitalosta Karhin kylässä. Valmistuttuaan Aune tuli miniäksi Hinkkalaan.

Miniän asema maatilalla ei ollut helppo. Talossa asui aviomiehen lisäksi tämän isä ja kaksi sisarta, joista vanhempi, Esteri, oli tottunut pitämään itseään talon emäntänä. Rakennuksessa oli neljä huonetta, keittiö, vinttikamari ja kaksi kylmää lasiverantaa kesähuoneina. Avioparille jäi asuttavaksi nurkkakamari. Tästä ainoasta yksityisestä tilastakin kävi väliovi sisarten kammariin. Kun lapset syntyivät, tuossa pienessä kammarissa piti majaa kaiken kaikkiaan viisi henkeä.

Aune toimi täysipäiväisesti erilaisissa tehtävissä kodin ulkopuolella talon ja kodin töiden lisäksi. Saamansa palkkatulon hän käytti rakennusten korjaamiseen ja koneiden hankkimiseen. Sodan ajan hän toimi muonituslottana ja kouluttajana – ja siksi hän oli isän tapaan paljon poissa kotoa. Sodan jälkeen Aune-äiti palveli muun muassa Hausjärven kansanhuollon johtajana. Varsinaisen elämäntyönsä hän teki kunnan kaikkien kansakoulujen ylimpien luokkien kotitalousopetuksesta vastaavana opettajana.

Keskeisenä viestinä äidillä oli niin lukuisille oppilailleen kuin omille lapsilleen, että tyttöjen on käytävä koulu, hankittava oma ammatti, eikä naimisiin saa mennä ennen ammatin ja omien tulojen saamista. Se oli aika poikkeuksellista ajattelua tuon ajan maalaisympäristössä, jossa yleensä tavoitteena oli saada tyttäret naapurustoon naimisiin. Jos he jäivät naimattomiksi, heistä tuli työvoimaa kotitalon pitäjälle.

Hinkkalan tilan hoitaminen ja ylläpito jakamattomana kuolinpesänä oli tavanomainen käytäntö, mutta ongelma talon pitäjille. Pysyvä miniäasema, oman kodin puute, myöhemmin myös kuolinpesän jako ja erilaiset sairaudet vaivasivat äitiä. Valoisa, ihmisrakas ja sosiaalinen ihminen menetti vuosien myötä elämänilonsa ja muuttui vähitellen surulliseksi ja ahdistuneeksi.

Äidin kuolinvuoteellaan meille tyttärilleen antama viesti oli, että jokaisen on tehtävä sitä, mitä pitää tärkeänä. On elettävä omien periaatteiden mukaan eikä antauduttava muiden toivomusten toteuttajaksi. Oli järkyttävää kuulla äidiltä, ettei hän juuri koskaan ollut kokenut saaneensa tehdä omassa elämässään sitä, mitä olisi itse halunnut.

Sirkan koko suku oli odottanut talon jatkajaksi poikaa. Perheen keskimmäisenä lapsena ja jo toisena tyttönä hän välttyi turhilta ympäristön paineilta ja odotuksilta. Asialla oli kuitenkin kääntöpuolensa.

Paikkani sisarusparvessa tarkoitti sitä, että en tuntenut itseäni mitenkään erityiseksi tai arvostetuksi, enkä saanut juuri aikuisten huomiota. Oma-aloitteisuutta tämä asetelma varmasti kehitti, mutta itsetunto ei juuri päässyt kehittymään.

Siskojen lapsuutta leimasi pikkuveljen vakava astma, johon ei tuohon aikaan ollut olemassa minkäänlaista lääkitystä. Ensimmäisten elinvuosien aikana Eero oli pitkiä jaksoja hapensaannin turvaamiseksi Arvo Ylpön potilaana Helsingin Lastenkliniikalla. Pikkuveljen sairaalaperiodit luonnollisesti huolestuttivat vanhempia ja lisäsivät siskoksille kiltin tytön paineita. Veljen sairastelu johti siihen, että normaalisti maalaistalon pojalle kuuluvat, usein pölyiset ja likaiset työt, jäivät alkuun terveiden tyttöjen harteille.

Loukkasin parikin kertaa selkäni aika pahasti. Ensimmäisellä kerralla päälleni kaatui äidin pyörän tavaratelineelle sidottu suuri maitotonkka, jolla äiti kuskasi niityllä lypsettyjen lehmien maitoa kotinavetan jäähdytysaltaaseen. Toinen ikävä vahinko sattui pihakeinussa. Isä oli laittanut kahden pihakoivun väliin rautakangen, johon hän oli kiinnittänyt keinun narut. Rakennelma petti, ja rautakanki putosi selkääni.

KOVAN KURIN KOULUSSA

Sirkan koulutie alkoi syksyllä 1945. Matka Karhin pieneen ja turvalliseen kyläkouluun oli lyhyt. Talvella reilun kilometrin matkalakin jalat tosin ehtivät kylmettyä todella pahasti ja lumi tarttua puupohjaisiin kenkiin, kun muunlaisia jalkineita ei pula-aikana ollut saatavilla. Omien lampaiden villoista kudotut vaatteet lämmittivät, mutta ne myös pistelivät ja raapivat ilkeästi ihoa.

Kouluun mentiin siisteinä, esiliinat päällä. Äiti letitti joka aamu tiukasti molempien tyttöjen hiukset. Kaijalla oli suora ja paksu tukka ja kunnon letit, joita Sirkka kadehti. Sirkan tukka oli ohut ja kihara. Letit muistuttivat hiiren häntiä.

Kaija-sisko oli aloittanut koulun vuotta aiemmin. Siskon läksyjen lukua seuratessaan Sirkka oli oppinut lukemaan jo kuusi-vuotiaana ennen koulun aloittamista. Hän kävi kaksi vuotta

alakoulua ja kaksi vuotta yläkoulua Karhin pienessä kyläkoulussa, jossa oli oppilaita kaikkiaan kuudella eri luokalla, yhteensä nelisenkymmentä. Alakoulun opettaja opetti alakerrassa kahta luokkaa yhtä aikaa ja yläkoulun opettaja yläkerrassa neljää.

Alakoulun opettajaksi oli juuri tullut Karkkilasta kotoisin ollut iloinen, valoisa ja kannustava Kirsti Syväoja. Hänestä tuli kylän keskellä olevan Rekolan talon miniä ja emäntä. Yläkoulun opettajana toiminut Rakel Metsola oli puolestaan ankara ja kipakka itsenäinen nainen, joka oli harvoin tyytyväinen oppilaisiinsa. Hän saattoi huutaa reippaasti, paiskata märän taulurätin silmille, repiä tehtävävihon kahtia tai vetää käsityötunnilla käsin ommellun tyynyliinan sauman auki, jos oppilaan suoritukset eivät tyydyttäneet häntä.

Emme me kuitenkaan pelänneet kouluun menoa. Olimme ilmeisesti jo kotona saaneet kohtuullisen ”rokotuksen” ankaraan kuriin. Luokassa kuri tosiaan säilyi, ja me opimme. Taisi käydä niin, että tiukalle opettajalle itselleen hänen käytöksensä tuotti enemmän pahaa mieltä kuin meille oppilaille. Hän oli myöhemmin pahoitellut käytöstään äidillemme. Opimme kestävyyttä kohdata ”suuren maailman” ankaruuden. Itsetuntoamme tuollainen kohtelu ei kuitenkaan rakentanut.

Lapsuuden ja kouluajan ympäristö varmasti muokkasi tulevan talousvaikuttajan maailmankuvaa. Sodasta huolimatta perusturvallisuus säilyi. Suomen itsenäisyys ja uskonnollispainotteinen isänmaallisuus olivat tärkeitä arvoja. Hyveiksi luettiin kuuliaisuus, nöyryys, vaatimattomuus ja säästäväisyys. Sopeutuvaisuudesta tuli niukkuuden oloissa välttämättömyys. Työtä tehtiin aamusta iltaan ja ulkoisia virikkeitä oli vähän. Erilaisuutta ei katsottu hyvällä pikkukylän ahtaassa ilmapiirissä, mutta kotona äiti kannusti lapsiaan suvaitsevaisuuteen. Pahennusta herätti jopa se, että Sirkka käveli seitsenvuotiaana pikkuserkkunsa Mikon kanssa kylänraitilla. Lapset olivatkin tosin vakavasti ihastuneita toisiinsa

ja sopineet menevänsä naimisiin keskenään, kunhan ensin kasvaisivat aikuisiksi.

Leimallinen piirre tuon ajan kasvatuskulttuurissa oli niukan myönteisen palautteen antaminen, mikä heijastui Sirkan mukaan myöhemmin heikkoutena myös hänen omassa työssään esihenkilönä.

Jos ei koulussa positiivista palautetta annettu, niin ei sitä kyllä juuri kotonakaan jaeltu. Naapureille kehuttiin, kuinka heidän lapsensa olivat fiksuja ja osaavia. Omista sanottiin, että "eivät meidän lapset vaan". Lasten kehumisen puute ei ollut pahan-
tahtoisuutta, vaan aitoa välittämistä. Lasten oman edun vuoksi pyrittiin siihen, ettei heistä tulisi ylpeitä ja itsekkäitä. Hyvästä tarkoituksesta huolimatta koimme vähättelyn nujertavaksi, eikä terve itsetunto päässyt oikein kehittymään.

Nämä lapsuuden kasvatuskokemukset, yhdessä äitimme kuolinvuoteellaan antaman ohjeen kanssa elää omien periaatteiden ja omien toiveiden mukaisesti, ovat antaneet perustan omalle elämänfilosofialleni. Olen yrittänyt elää omien tavoitteitteni mukaan välittämättä ympäristön odotuksista, mutta niin, etten aiheuta muille pahaa. Samaa periaatetta olen yrittänyt opettaa lapsilleni.

Sirkka korostaa, ettei hänen lapsuutensa ollut tuohon aikaan maaseudulla mitenkään erikoinen tai poikkeava. Suomessa on ollut ja on paljon samanlaisella taustalla ja samoilla kokemuksilla kasvaneita ja eläneitä.

Ajalle tyypillistä oli myös lasten aikainen itsenäistyminen. Sirkalle ja Kajalle ensimmäinen askel irti kotiympäristöstä koitti vuonna 1949, kun he siirtyivät samaan aikaan Oittiin vastikään perustettuun oppikouluun.

Oppikoulumahdollisuudet olivat tuohon aikaan Suomessa rajalliset. Kouluja oli harvoilla paikkakunnilla ja ne olivat yk-